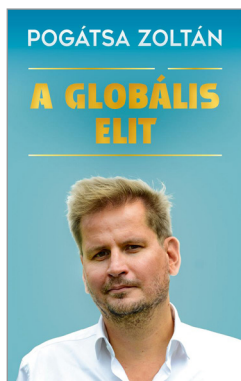

RECENZÍÓ

Elitviszonyok a globalizáció korában¹

Pogátsa Zoltán (2022): *A globális elit*. Kossuth Kiadó, Budapest, 319 oldal

MARKOVICS MÁRTON²

Pogátsa *A globális elit* című könyvében nyílt kritikát gyakorol a globális elitekkel szemben. A szerző korábban sem titkolta a nemzetközi nagytőkével, valamint a neoliberais kapitalizmussal szembeni ellenérzéseit, azok jóléti államot kétségbe vonó, jóléte leépítő tulajdonságai miatt.

A könyv témája alapján tökéletesen beleillik a szerző eddigi munkásságába, mivel a közgazdaság oldaláról bírálja a közgazdaságtudomány fejlődését elősegítő kapitalista berendezkedést. *A globális elit* egy három kötetet számláló sorozat bevezető része, amelyben a szerző a globális gazdaság és társadalom olyan aktuális kérdéseivel foglalkozik, mint a globális pénzügyi rendszer válsága, vagy a fenntartható gazdaság és klímaváltozás. Az előbbieken felsorolt releváns témák külön-külön is elemzésre méltóak, azonban ennek a recenzióknak a keretében a globális elitnek a gyakorlatait, egymással való kapcsolatait, és azoknak társadalmi vonatkozásait vesszük számba.

A könyv mögöttes társadalmi, gazdasági háttere a globalizáció jelensége, amit a szerző egyfajta értelmezési keretként használ az elitek közötti kapcsolatok dinamizmusának leírására. A globalizációval foglalkozó szakirodalom kétségkívül egyetért abban, hogy amennyiben létezik a globalizáció jelensége, annyiban nem lehet előle kitérni (Giddens 2000, Berger 1998, Bauman 2002). Emellett a globális kapitalizmus nemcsak a hétköznapi fogyasztók életébe hatol be, hanem a nemzetközi gazdasági elit számára is jelentősen megkönnyíti a haszon exponenciális mértékű gyarapítását az olcsó globális munkaerő és fogyasztók könnyebb elérésének következtében. A háttérben zajló bonyolult gazdasági folyamatok megértésére jöttek létre a napjainkban divatos „konteók”, összeesküvés-elméletek és egyszerűsített társadalommagyarázatok, amik egyfelől identitást nyújtanak, másrészt csökkentik a társadalom

¹ Pogátsa Zoltán (2022): *A globális elit*. Kossuth Kiadó, Budapest, 319 oldal

² Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: markovics.marton@arts.unideb.hu

RECENZIO

tagjainak megismerési erőfeszítéseit.³ A globális társadalom csúcsán álló elit pedig éppen ezt a homogén, egyszerűsített képet hivatott megtestesíteni, egyfajta nemzetközi, nemzetek feletti háttérhatalom képében. A szerző egyetért azzal, hogy egyfajta háttérhatalom valóban létezik, azonban nem egészen olyan leegyszerűsített módon, ahogy az a közemberek fejében él. Pogátsa célja többek között annak a folyamatnak az ismertetése, hogy a globális elit – Weber nyomán – valójában rendi jelleggel szerveződik –, ami kifejeződik a közös oktatás és az egymás között házasságok vonatkozásában –, azonban a valós hangsúly a piaci fundamentalizmus szabályozatlanságán, a jóléti állam és a globális középosztály erősítésére vonatkozó törekvések hiányán van. Ennek a szervezetlenségnek a következtében az elitek tulajdonában álló vállalatok korlátok nélkül, más elitekkel való kapcsolataikat használva monopolizálhatják a nemzetközi piacokat⁴.

A könyv esettanulmányokon keresztül, földrajzilag szegmentálva mutatja be a világ vezető országainak gazdasági, politikai elitjeinek főbb képviselőit, hangsúlyt fektetve a meggazdagodásuk körülményeire és az egymással való kapcsolataikra. A könyv a globális szabadpiaci ideológia és a kapitalista eszmeiség bölcsőjéből, az angolszász világból kiindulva folytatja vizsgálatát nyugatról keleti irányba haladva, hogy végül a Távolságon forduljon önmagába az individualista kapitalizmusból az állam által kontrollált kollektivisták kapitalizmusba. Az egyes országok elitjeinek részletes ismertetésére nem térünk ki, azok értelmezését az olvasóra bízuk.

Pogátsa elemzése során leír bizonyos közös vonásokat a nemzetközi elitek között, amik a globalitás jelenségének megragadása szempontjából nagy jelentőséggel bírnak. Az első ilyen általa említett jellemző a jótékonykodás. A jótéveség ilyen jellegű mechanizmusának kritikája, hogy a jótékonykodó adományát szelektíven adja, megkerülve ezzel az állami szociálpolitika hatókörét, ami által a támogatás nem feltétlenül a leginkább rászoruló társadalmi csoportok számára jut. Bírálja továbbá a filantróp elitet, mivel szerinte a jótékonykodás cselekedete sok esetben egyfajta paternalisztikus lenézés gesztusát tükrözi és a kedvezményezett függő helyzetben tartja. A szerző azt is fontosnak tartja megemlíteni, hogy az adományozó elit tag adományát követően sok esetben adókedvezményben is részesül, így a jótékonykodó cselekedete értelmezhető egyfajta társadalmi támogatottságot és szimbolikus tőkét vásárló racionális cselekvésként is. Az ilyen jellegű cselekedet viszont már inkább a piaci logikának, mintsem a jótékonykodás értékrationális indíttatásának a következménye. A szegénység fenntartása, fennmaradása pedig ezt a logikát követve könnyen a nemzetközi elitek érdekévé válhat, mint ahogyan azt Herbert

³ Castells *Az identitás hatalma* című könyvében részletesen kifejti, hogy napjaink társadalmában miért az identitás lesz az a motívum, aminek a keresése meghatározza a társadalom tagjainak életét. Az identitás keresése közben az egyének befolyásolhatóvá, irányíthatóvá válhatnak az identitást számukra biztosító hitrendszer, vezető, intézmény által (Castells 2006).

⁴ A könyvben külön hangsúly helyeződik a harmadik világ politikai vezetőinek és a fejlett országok gazdasági elitjének a kapcsolatára, ami mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel jár.

RECENZÍÓ

Gans megfogalmazta a „*Mire szolgálnak az érdemtelen szegények?*” című könyvében (Gans 1992). A következő, a szerző szerint erkölcsileg erősen elítélhető cselekedet a nemzetközi elitek részéről az offshore jelensége. Az offshore a jótékonyasághoz hasonlóan egyrészt az állam redisztribúciós forrásait csökkenti, másrészt a globalizált piacok miatt adócsökkentő versenyt indukál, ezáltal a befektetésekért versenyző országokat minél alacsonyabb társasági adók kivetésére kényszeríti. Az adócsökkentő verseny szintén a nagyvállalatok és a neoliberais ideológia érdekeit szolgálja, tovább növelve egy adott országban meglévő egyenlőtlenségeket. Pogátsa Zucman (2013) nyomán megoldást is ajánl erre a jelenségre, amit ő a globális minimumadóban lát.

Pogátsa a kötetben több alkalommal is kritikával illeti a meritokratikus kapitalizmus híveit. Többek között azt a Kornait, aki szerint a kapitalizmus a kreatív vállalkozó képességei és teljesítménye által mozgatott érdemalapú gazdasági rendszer. A szerző szerint azonban a globális világ működési módjából fakadóan a nemzetközi kapcsolatoknak és a hálózatokhoz történő hozzáférésnek, továbbá az öröklött és szimbolikus tőkének napjainkban nagyobb a jelentősége a vagyon felhalmozásában, mint a ténylegesen mérhető teljesítménynek. Ezt az állítást Pogátsa gazdasági alapon igazolja, amikor azt találja, hogy számos esetben a cégvezetők halála után is megfigyelhető vállalatuk részvényárfolyamának növekedése. Amennyiben tényleg az adott cégvezető személye, teljesítménye számítana, abban az esetben a vezető halálát követően a vállalat részvényárfolyamának meredek csökkenését kellene tapasztalni.

A szerző másik kritikája a tőkés termelés jelenlegi gyakorlataival szemben, hogy a verseny napjaink kapitalista, globalizálódott világgazdaságában meglehetősen korlátozott. Ennek egyik oka a monopóliumok egyértelmű jelenléte, valamint a foglyul ejtett állam jelensége, ahol a gazdasági és az uralkodó politikai elitek közötti globális tőkekonverzió eredményeként az állami gazdaságpolitika kiszolgálja a nagyvállalatok érdekeit, például a bérek tudatosan alacsony szinten tartásával vagy a szakszervezetek erodálásával. A verseny ugyanakkor a munkaerőpiacon jelen lévő vagy afelé törekvő munkavállalók számára továbbra is éles, hiszen a technológiai modernizáció következtében egyre kevesebb számú, azonban egyre magasabban kvalifikált munkaerőre van szükség, ami a képzési időt is meghosszabbítja. Ennek kapcsán a szerző megjegyzi, hogy a munkavállalókban meglévő megfelelési kényszer és az abból fakadó stressz elsődlegesen nem a verseny jelenlétével, hanem sokkal inkább annak igazságtalan voltával magyarázható.

Végezetül Pogátsa a globális elitek és a globális gazdaságba ágyazott munkavállalók közötti ellentétpárok meghúzásával érzékelteti a két csoport között továbbra is fennálló antagonizmust. Míg a nemzetközi elitek leginkább a mozgékonyaság, dinamizmus fogalmaival jellemezhetőek, addig a közembereket a mozdulatlanság, helyhez kötöttség jellemzi. Az elitek elsődlegesen a nemzetállami kereteken kívül gondolkodnak, ezzel szemben a szegények hajlamosak a versenyt még mindig nem-

RECENZÍÓ

zetállami szinten értelmezni. A könyv szerzője a globális elit tagjait Bourdieu (1983) tőkefogalmát felhasználva rendi sajátosságokkal írja le (egymás közt házasság, közös neveltetés), ezzel szemben a szegényebb társadalmi csoportok a weberi terminus szerinti osztályként vannak értelmezve (Weber 1987).

Konklúzióként a szerző megállapítja, hogy a kapitalizmus nem meritokratikus, ugyanakkor a tudományos világ számára is javaslatokkal él, és az elemzések során inkább a multidiszciplináris megközelítések fontosságát hangsúlyozza. Az általa politikai gazdaságtannak nevezett megközelítés szerint a gazdaságot nem lehet önmagában kutatni, így a közgazdaságtant sem lehet leválasztani a társadalomtudományoktól. Elgondolása alapján a közgazdaságtan a piac fundamentalizmusát nem kérdőjelezi meg. A piaci fundamentalizmus általánossá válásának nyomán viszont a történelmi tapasztalat szerint a középosztály szűkül és a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésnek indulnak.

Pogátsa a globális egyenlőtlenség csökkentésére vonatkozó javaslatai során elég erőteljesen épít a Bourdieu-i hagyományokra, hiszen olyan közgazdaságtant hirdet, amely figyelembe veszi az anyagi tőkén kívül a társadalmi, kulturális, valamint szimbolikus tőkéket, melyekkel Bourdieu a tőke fogalmait bővítette ki (Bourdieu 1983). Szociológus és közgazdász végzettséggel is rendelkező szakember lévén a multidiszciplináris megközelítési mód a szerző oldaláról indokolt és érthető.

Az offshore jelenség megoldására javasolt globális minimumadó elgondolása némileg idealistának tűnhet, habár egy kétpólusú világrendben nagyobb valószínűséggel lehetne egy ilyen elképzelést megvalósítani. Mindazonáltal a nemzetközi kereskedelem szűkülése, illetve a szankciós politika a jövőben hozzájárulhat a globális elit szegmentálódásához egy nyugati, illetve egy keleti jellegű kapitalizmus mentén. Ennek a folyamatnak a gyökerei régebbre nyúlnak vissza, gondolva itt az orosz oligarchákra, akik – mint ahogy Pogátsa kifejti – jelentős mértékben az állammal való jó kapcsolatuknak köszönhetik vagyonuk jelentős részét.

Ezzel szemben az angolszász világban inkább a gazdasági szereplők azok, akik az államra olyan irányba hatnak, hogy számukra kedvező gazdasági döntéseket hozzon. Szemléletesebben érzékeltetve a fenti állítást az a konklúzió is levonható, hogy míg a világ keleti felén az állam ejtette foglyul a gazdaságot, addig az angolszász területeken a gazdaság az államot.

A könyv tartalmilag és logikailag jól felépített. A szerző munkásságát ismerők számára inkább keretbe foglalja az eddigi ismereteket. A jóléti állam és a globális kapitalizmus iránt érdeklődőknek azonban jó kiindulási alapot nyújt a témák főbb gondolatköreinek, elméleteinek ismertetésével. Nyelvezete olvasmányosabb, könnyen értelmezhető, ezért bátran ajánlható olvasásra a tudományos nyelvezettel még csak ismerkedők számára is. Ebből fakadóan akár tananyagként is felhasználható, mint kötelező és ajánlott irodalom főként az egyenlőtlenséggel, illetve a szociálpolitikával foglalkozó egyetemi kurzusok keretein belül.

RECENZÍÓ

Irodalom

- Bauman Z. (2002): Globalizáció: a társadalmi következmények. Szukits, Szeged
- Berger P. (1998): A globális kultúra négy arca. Európai Szemle 9(4): 119–129.
- Bourdieu, P. (1983/1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel Gy. – Szántó Z. (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája, 66–127. Aula, Budapest
- Castells, M. (2006): Az identitás hatalma. Gondolat, Budapest
- Gans, H. J. (1992): Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? Esély 3: 3–17.
- Giddens, A. (2000): Elszabadult világ – Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Perfekt Kiadó, Budapest
- Weber, M. (1987): Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Zucman, G. (2013): The Missing Wealth Of Nations: Are Europe And The U.S. Net Debtors Or Net Creditors? Quarterly Journal of Economics 128(3): 1321–1364. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt012>